

Daiva Markauskienė

Aido Marčėno „Dėvėti eilėraščiai“

Atrodytų, turėjo užtekti laiko „susidraugauti“ su Aidu Marčėnu: jis šiemet išleido berods septintą eilėraščių rinkinį, jau pirmosiomis knygomis išsiskyrė iš savo kartos poetų, buvo pripažintas ir įvertintas literatūros kritikų kaip vienas savičiausių ir talentingiausių šiuolaikinių poetų. Tai tarytum patvirtino ir Egzaminų komisija, skirdama jaunam poetui vietą tarp klasikų. Ir teisingai padarė: siūlomi interpretuoti tekstai turėtų artėti prie mokinio (jo laiko, erdvės, pasaulėjautos, kalbos, aktualijų). Vis dėlto, manyčiau, jog rinktis interpretuoti A. Marčėno eilėraščių per brandos egzaminą – ne tik įdomu, bet ir rizikinga. Kodėl? Pirmiausia dėl negausios literatūros kritikos. Bene vienintelis išsamesnis šaltinis – Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros dėstytojų knyga „Literatūros klasikos interpretacijos“. Dar keletas puslapių Vytauto Kubiliaus ir Viktorijos Daujotytės teksto ir viena kita recenzija spaudoje.

Antroji priežastis ta, jog chrestomatijoje pateikti eilėraščiai yra gana „klasikiniai“, palyginus su kita (ypač vėlesne) poeto kūryba. Taip, A. Marčėno kūrybai būdingos egzistencinės problemos, bendražmogiškosios vertybės ir klasikinė eilėraščių forma, tačiau dėl sakralumo sampratos ir „šviesaus optimizmo“ esu linkusi diskutuoti.

A. Marčėno poezija ypatinga. Ją sunku su kuo nors lyginti, sprauti į kokios nors įtakos rėmus. Galbūt dėl to nenusipėjamumo dažniausiai jis lyginamas su Henriku Radausku. Poetas į tokius palyginimus žvelgia su ironija: jo požiūris į literatūrinių įtakų ieškojimą ypač atsiskleidžia paskutiniame eilėraščių rinkinyje „Dėvėti eilėraščiai“.

Kodėl autorius davė rinkiniui tokį prozišką pavadinimą? Aliuzija į dėvėtus drabužius paaishkinama eilėraštyje „Second hand“:

*negi dabar čia pradėsiu nuo sėjamo lino
negi tuoj imsiu ir vaižganto kančią išbūsiu
negi auginsiu avis karšiu vilną ar medvilnę rinksiu
kas pasakykite megzti ar austi dar moka*

*net jei ir audinį kokį nenaują turėčiau
rietimą angliškos drobės prieš karą senelio taupyta
net jei ir kinišką šilką kuris ir už liepsną lengvesnis
Net jei ir ką čia kalbu iš liepsnos vien tik smalkės*

*ką gi jokių juk nėra galimybių pačiam pasisiūti
talentų tai jau tikrai neturiu už naujus sumokėti
tais kuriuos pirkotės brangiai ar gavot už nieką
jūsų dėvėtai drabužiais dangstau savo sielą*

*savo virpančią sielą tiesiog man jos būna taip gaila
dangstau ją o ji drabužėlių nešiotų nenori
nenori ir baigta verkšlendama spardos ir daužos
drabužėliai ant popieriaus gulas o ji toliau virpa*

„Second hand“ (iš antrų rankų) – tai dėvėtų drabužių parduotuvė. Vilkėti dėvėtai drabužiais yra gėda, paprastai niekas to neprisipažįsta, nes tai reikštų, kad esi skurdžius. Šia aktualija „sužaidžia“ poetas, perkeldamas ją iš materijos į dvasios plotmę.

Kadaise drabužio istorija buvo ištisas epas: lino istorija prilygo mirštančio ir prisikeliančio Dievo misterijai. Penkių šešių pėdų nerimuota šio eilėraščio eilutė skamba beveik kaip Homero hegzametas. Tačiau XXI amžius – tai ne epo ir ne misterijų amžius: nebėra laiko nei grūdą sodinti, nei „kančios išbuvimui“. Žmogus pripratęs drabužį gauti gatavą: nusipirkti už pinigus (talentus) arba blogiausiu atveju apsivilkti svetimus, jau dėvėtus ir kažkieno išmestus, nereikalingus. Tai eilėraščio subjektui atrodo savaime suprantama: pirmojo posmo trys pirmosios eilutės pradedamos žodeliu *negi...*, o ketvirtojoje retoriškai klausiama: „kas pasakykite megzti ar austi dar moka“.

Apgailėtina egzistencija dar labiau ryškėja antrame ir trečiame posmuose. Pasirodo, žmogus galėtų rasti, iš ko pasisiūti drabužį. Ir angliška vilna, ir kiniškas šilkas – tai prabangi, labai geros kokybės medžiaga. Tačiau šilkas, „kuris už liepsną lengvesnis“, nuvertinamas („iš liepsnos vien tik smalkės“). Nuvertinama tai, kas nematerialu, pirštais nepačiupinėjama, – grožis, kūryba, dvasinis palikimas. Eilėraščio žmogus nemoka ir nenori jo perimti, bijo. Ugnis, kuri yra kūrybos, transformacijos ir apsivalymo simbolis, jam nuodas, „smalkės“. Taigi nekeista, jog „nėra galimybių pačiam pasisiūti“.

Aišku, galima drabužį ir nusipirkti, bet žmogelis tarytum prisipažįsta: „talentų tai jau tikrai neturiu už naujus sumokėti“. Žodis *talentas* čia pavartotas kaip kalambūras, galintis reikšti ir gabumus, ir Azijoje bei Graikijoje vartotą piniginių vienetą. Sakinys asocijuojasi su bibline parabole apie šeimininko išdalytus talentus, kuriuos vieni tarnai panaudoja, kiti ne. Keliami mintis, jog jei žmogus nepatiki savo galimybe kurti, jis tikrai liks nuogas, susigūžęs – tikras dvasios vargeta, ubagas, pavydintis „apsirengusiems“.

Tik trečiojo posmo paskutinėje eilutėje išryškėja monologo sąlygiškumas. Eilėraščio subjektas pasako: „jūsų dėvėtai drabužiais dangstau savo sielą“. Šie žodžiai patvirtina, jog eilėraštyje kalbama ne apie fizinį, o apie dvasinį skurdą, apie dvasios vargetas. Kai žmogus netiki galįs kurti, jaučiasi nelaisvas, neatsakingas už savo likimą. Į tokį žmogų autorius žvelgia su ironija, kuri stipriausiai ir suskamba trečiajame posme.

Paskutiniajame ironija užleidžia vietą dramatizmui: „dangstau ją o ji drabužėlių nešiotų nenori / nenori ir baigta verkšlendama spardos ir daužos“. Pasirodo, jog vargeta rūpinosi ir dangstė sielą – savo skaudančią, labiausiai iškankintą, bet vis dėlto laisvą dalį, kurios negalima sutapatinti

su išmaldos kaulijančiu „ubagu“. Siela trokšta kurti, ji besiblaškydama iš skausmo ir gėlos nusimėto svetimus drabužius. Jie „ant popieriaus gulas o ji toliau virpa“. Taigi kūryba yra įmanoma tik kaip skausmingas nuogos sielos virpėjimas, visiškai atsisakant saugumo, nusimėtant „dėvėtus drabužius“, neturint jokios garantijos dėl ateities.

Kiekviename iš mūsų turbūt gyvena besibaiminantis dėl savo egzistencijos, ubagaujantis užuojautos ir trokštantis susikurti patogų, šiltą pasaulėlį vargeta ir virpanti siela, trokštanti laisvės, kūrybos. Duoti jai laisvę – tai ir reiškia išsiveržti iš dėvėtų svetimų drabužių.

Ar apskritai įmanoma XX amžiaus pabaigoje sukurti ką nors iš esmės nauja? Ar įmanoma pasakyti, jog esi visiškai originalus, jokių įtakų nepaveiktas? Postmodernizmo teoretikai teigia, jog tai išties neįmanoma: literatūra jau „išsisėmusi, todėl kūrėjui belieka naujai kombinuoti žinomus siužetus, motyvus ir formas“. Anot Dž. Barto, žmonija amžinai kartoja keturias istorijas: apie apgultą miestą (Troja), apie sugrįžimą (Ulisas), apie ieškojimus (šventasis Gralis) ir apie Dievo savižudybę (Odinas, Kristus). Tačiau vienas iš bruožų, kuris skiria postmodernizmą nuo modernizmo, yra tai, jog jis „nemėgdžioja, tačiau ir nesikrato praeities palikimo, kurios našta jis velka ne ant kupros, o skrandyje, nes spėjo ją suvirškinti“. Postmodernizmą galima palyginti su geru džiazu: „klausydamasis antrą kart, pastebi tai, kas pirmą kart praslydo pro šalį“. Todėl įtakų ieškojimas XX amžiaus pabaigos menininkui mažų mažiausiai atrodo juokingas.

Su ironija apie tai kalba ir A. Marčėnas eilėraštyje „Įtakos“:

*man darė įtaką lietus
ir jaunas buninas, ir vėjas,
ir šventas jonas – du kartus,
ir tris kartus – šviesos kūrėjas*

*ir keturis kartus kadaį,
o ne, penkis – tarkovskio kinas,
ir kokį trisdešimt – baltai
kasmet pražystantis jazminas*

*kelis kartus, sakykim, mūzos,
bet daug dažniau – mėlynė, guzas
ir daugel panašių dalykų*

*iliuzijos, pegasių karčiai
ir vieną sykį – šitas karčiai
saldus gyvenimas už dyką*

Poetui atrodo savaime suprantama, jog žmogus gyvena pasaulyje, yra su juo susijęs ir jam daro įtaką įvairūs aplinkos dalykai. Atrodo keista ir nepriimtina skirstyti juos į gamtos ir kultūros reiškinius. Žmogui daro įtaką oras (lietus ir vėjas), gamta (žydintis jazminas). Lygiai tokią pat įtaką daro ir perskaitytos knygos, kinas. Buninas ir Tarkovskis – bendri generacijos var-dikliai, tai, kas sieja apie 1960-uosius gimusius intelektualus. Tik užkietėjęs

materialistas galėtų skirstyti įtakos veiksnius į fizinius (fiziologinius?) ir dvasinius. Lyg paerzinti tokiame paminimas šventas Jonas (du kartus – gal vis dėlto ne šventasis, o vardinės?). Dievo vardas neminimas – jis pirmiausia siejamas su šviesa ir Švč. Trejybės paslaptimi.

Eilėraščio žmogus pavargsta, tarytum susipainioja „skaičiuodamas“, kas kada kiek kartų jam darė įtaką. Tai jau panašu į vaikišką skaičiuotę. Darosi aišku, kad šis užsėmimas visai beprasmiškas.

Trečiajame posme tarp romantinei kūrybai būdingų įvaizdžių (jazminai) įsimaišo proziškas žodis *guzas*, beje, pašaipiai surimuotas su žodžiu *mūzos*. Tai dar labiau stiprina ironiją.

Kas yra kūryba? Tai įkvėpimo akimirkos, tačiau kur kas dažniau – kūrybos kančios (*guzas*, mėlynė), neįgyvendinamos svajonės (iliuzijos). Tai ne skriejimas ant Pegaso, o tik jo sušmėžavę karčiai. Vienintelis dalykas, dėl kurio gali būti tikras, yra tai, jog tau tikrai darė įtaką gyvenimas, kuris duodamas „už dyką“. Tačiau tik vieną kartą. Skaičiuotė baigiasi vienetu – pilnatvės ir pradžių pradžios skaičiumi. Ratas užsidaro.

Ir gyvenimo kartumas, ir saldumas – dovana tau. Gyvenimas dosnesnis ir pilnesnis už visas įtakas, visas jo sudedamąsias dalis – gali būti laisvas ir naudotis juo, kaip nori.

A. Peluritytė, analizuodama A. Marčėno poeziją, daro išvadą, jog „A. Marčėno vietą lietuvių lyrikos tradicijoje kaip tik ir lemia <...> žaidimo kalba išnaudojimas bei išpareigojimas eilėraščio formai“ (*Literatūros klasikos interpretacijos*. Vilnius, 2001. P. 310). Atrodo, autorius labiausiai vertina soneto žanrą. Galbūt solidi klasikinė eilėraščio forma, gal eilėraščių persmelkiantis sielos virpesys kartais priverčia skaitytoją pamiršti, kad vis dėlto „Marčėnui svarbi ne įpareigojanti dieviškos kūrybos idėja, o kūrybinio žaidimo galimybė“ (Ten pat, p. 313). Viskas tame žaidime yra vienodai svarbu: pro „šikinyko duris“ yra palaimingai stebima sodo ramybė, o šlapinimasis ant pirmojo sniego traktuojamas kaip gyvybės laiškas pasauliui.

Darosi akivaizdu, jog šio poeto kūrybai analizuoti nebetinka ankstesnės schemas: jo poezijoje susilieja ironija ir dramtizmas, klasikos citatos, imitacija, stilizavimas ir kasdienė šnekamoji kalba (netgi necenzūrinė), gražūs ir bjaurūs, sakralūs ir fiziologiški dalykai. Visi šie bruožai leistų kalbėti apie postmodernizmo poetiką. Kaip ryškiausius pavyzdžius rinkinyje „Dėvėti eilėraščiai“ galima būtų paminėti eilėraščius „Egzistencinis“, „Grynojo proto kritika“, „XL“. Tai daugiasluoksniai sudėtingi kūriniai. Prieš imantis juos analizuoti, vertėtų atkreipti dėmesį į ankstesnį eilėraščių „Rugpjūčio žvaigždės“, kuris galėtų tapti orientyru, skaitant naujausiąją poeto kūrybą.

*Šią naktį pažiūrėjau į žvaigždynus,
ir manimi turbūt pasibodėjo
dievai, įkalinę danguj Orfėją
ir su Orfėjū visą jo žvėryną.*

*Šuva, lokys ir gulbė susitiko.
Istrigo mėnuo į rugpjūčio rūką.
Akimirksnis ilgiau nei metai truko.
Neliko vietos. Ir dievų neliko.*

*Nakties dangus – vieta pirmam poetui:
Aukšti žvaigždynai, žodžiai pakylėti.
O kur poetą paskutinį dėti?*

*„Ilgai žiūrėk. Gal tau parodys vietą
žvaigždžių lietų ir mėnesienos vėjas.“
Buvau tik nusišlapinti išėjęs.*

Iš pradžių eilėraštis tarytum primena linksną binkiško stiliaus parodiją. Tačiau taip nėra: amžiaus pradžios modernistams parodija – tai būdas išjuokti senus trafaretus, atmesti praeities palikimą. Postmodernizmo kūrėjai priešingai – juo naudojasi. „Klasikiniam menui būdingi vienovės ieškojimai pakeičiami stilizacija, skirtingiems kultūriniais klodams priklausančių formų rekombinavimu“ (XX amžiaus Vakarų literatūra, II dalis. Vilnius, 1995. P. 8). Apskritai sunku atskirti, kur parodijos, stilizacijos ir imitavimo riba.

Eilėraščio tema – kūrėjo misija, jo vieta pasaulyje. Aišku, kūrėjas siekia idealo – žvalgosi į žvaigždes. Žvaigždžių daugiausia rugpjūčio naktimis. A. Marčėnas sąmoningai pasirenka kliše tapusią situaciją: eilėraščio žmogus (poetas) žvelgia į rugpjūčio žvaigždes. Kas gali būti banaliau? Atrodo, įkyrus lindimas į dausas pakyrėjo net dievams („manimi turbūt pasibodėjo“). Tiesa, tie patys dievai kadaise apgyvendino dangų Orfėją – pirmąjį poetą. Taigi, rodos, jis lyg ir pagerbtas, išaukštintas: jam skirta vieta tarp dievų, o sustingę dainiaus talento apžavėti žvėrys paversti žvaigždynais. Vis dėlto žodis *žvėrynas* pernelyg proziškas tokiai situacijai. Jis nuskamba ironiškai ir priverčia suklusti. Keistai nuskamba ir žodis *įkalino*: priimti į dangų reiškia išaukštinti, įvertinti, pagerbti, o įkalinti – tai nubauti. Kyla mintis, jog kartais kūrėjui išaukštinimas tampa mirtimi. Kūryba, užfiksuota kaip etalonas, praranda gyvybę: ji sustingsta, tampa negyva – „įkalinta“.

Ši spėjimą lyg ir patvirtina antrojo posmo veiksmažodžiai *įstrigo, truko*. Jie irgi reiškia sustingimą. Orfėjas su visu žvėrynu įstrigo danguje, kaip ir mėnulis rugpjūčio rūke, laikas sustojo („Akimirksnis ilgiau nei metai truko“). Sustojus laikui, sustingo ir erdvė: „neliko vietos“ (kitiems poetams). Nebeliko ir vertybių sistemos („dievų neliko“).

Trečiajame posme iškeliama poezijos originalumo problema, praeities ir dabartinės poezijos sampratos skirtumas. Bepigu pirmajam poetui: jis galėjo sakyti pakylėtus žodžius, nebijodamas „pabosti“ dievams. Todėl „aukšti žvaigždynai“ – geriausia vieta „pakylėtų žodžių poetui“. „O kur poetą paskutinį dėti?“ – klausia savęs poetas, lyg suprasdamas keblią dievų situaciją: danguje „neliko vietos“.

Ateitis labai miglota – kaip ir abstraktus atsakymas iš dausų: „Ilgai žiūrėk. Gal tau parodys vietą...“ Parodyti vietą gali „žvaigždžių lietų“ (vėl rugpjūčio atributas) ir „mėnesienos vėjas“ (taip pat romantiškai skambanti, bet bereikšmė frazė).

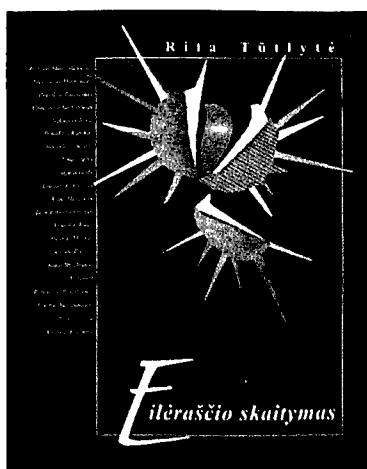
Lyg eilėraščio žmogaus atsakymas į paslaptingas miglotas instrukcijas – konkreti paskutinė eilutė: „Buvau tik nusišlapinti išėjęs“. Romantinė situacija akimirksniu apverčiama aukštyn kojomis, desakralizuojama: skaitydami eilėraščio pradžią įsivaizdavome kitokią buvimo laukę tikslą. Staiga pakeistas kalbėjimo kodas skaitytoją sutrikdo, bet drauge ir patvirtina jau anksčiau

kilusias nuojauntas, kad eilėraštis – tai žaidimas. Paaiškėja, jog autorius ironizavo, rodydamas poeto kančias: štai jis trokšta būti pripažintas ir drauge nori išlikti originalus, nepriklausomas, žvelgdamas į etaloną, esantį aukštai, jis jaučiasi mažas, „be vietos“, kol galų gale atsiriboja, tarytum atsisako pretenzijų būti pakeltas „į žvaigždynus“.

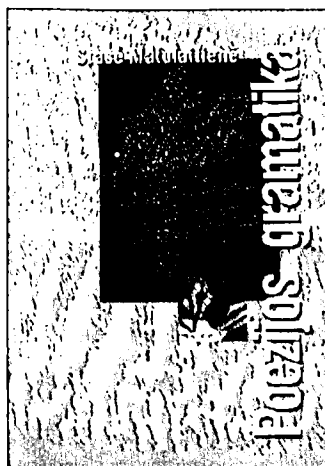
Kodėl A. Marčėnas laužo nusistovėjusias poezijos tradicijas, vaizduodamas eilėraščio subjektą tokioje *nepoetiškoje* situacijoje? Manychiau, jis nori parodyti, jog vienintelis būdas poezijai išlikti gyvai, „neįkalintai“ – išsiveržti iš nustatytų ribų, apie ką poezija gali kalbėti, o apie ką ne, atmesti išankstines nuostatas. Negali būti idealios poezijos, etalono, nes kūryba – tai procesas, nuolatinio virsmo būseną, žaidimas. O žaidime viskas įmanoma, viskas galima: svarbius dalykus paversti nesvarbiais, rimtus – juokingais ir atvirkščiai.

Toks buitinės ir poetinės leksikos suliejimas, reiškinių hierarchijos atsiskyrimas, kai kasdieniški, fiziologiški dalykai yra tokie pat reikšmingi kaip ir sakralūs, subtilia ironija persmelkta stilizacija – visa tai leistų kalbėti apie A. Marčėną kaip apie vieną ryškiausių postmodernizmo kartos poetų. Jo kūrybai perskaityti netinka tas pats kodas, kuriuo „atrakinamas“ Maironis ar Vytautas Mačernis.

Mokiniamis reikėtų priminti, kad knygynuose dar galima įsigyti šių leidinių:

Rita Tūtlytė
Eilėraščio skaitymas

Stasė Matulaitienė
Poezijos gramatika

SUMMARY

Dalia Pūrienė „Before and After the State Lithuanian Language Examination“. The article deals with reasons of ever increasing illiteracy of the former high-school graduates. The authoress relies upon written works of the first-year students from VPU Lithuanian philology faculty. More positive results in literacy have been noticed after the state Lithuanian language examination.

Jadvyga Bajarūnienė „Troubles Caused by Faust“. J. W. Goethe's „Faust“ is a complex, polysemantic work, its hero has become an archetype of German spirit. The faust-like rush, discontentment, striving for high ambitions („Streben“) are usually estimated positively by critics; Faust is revealed as a man, able to figure out evil and overcome it. In this article J. W. Goethe's Faust is viewed through a critical prism; the authoress highlights the moments in which a hero is disclosed as a controversial personality, striving for unreal ideals, unable to evaluate reality, easily succumbing to nihilism and, due to this, to evil. A bet with Mephistopheles wakens up the second, a demonic „ego“ of Faust.

Daiva Markauskienė „On Aidas Marčėnas' „The Used Poems“. The new A. Marčėnas' poem „The Used Poems“ suggests an idea that the previously applied scheme is not suitable for works of this poet: here irony and dramatization, quotes from classics, imitation, pastiche and the daily language, nice and ugly, sacral and physiological things are interrelated. The poet perceives poetry as a state of constant transformation, a possibility of creative game. And a game makes everything possible: important things may be turned into unimportant ones, serious – into funny ones, and vice versa. Such fusion of everyday and poetic vocabulary, rejection of hierarchy

of phenomena, pastiche transfused with subtle irony – all these distinctive features characterize A. Marčėnas as one of the most conspicuous poets of postmodernism generation.

Regina Dilienė „On Tales Without a Taboo“. The article describes a psychoanalytical method to be used for analysis of tales (based on Z. Freud). In this aspect mother and daughter's roles and relations and their expression in tales „Bebenčiukas“, „Bokšte uždaryta mergina“ (A Girl Locked in the Tower), etc. are discussed. The above mentioned tales reveal girls' testing – whether they are mature enough for matrimony and maternity, analyse how Mother's role is changing along with her daughter's maturity.

Audronė Kudulytė-Kairienė „Poetesses in the Ancient Greece“. The article familiarises readers with life and works of poetesses from the ancient Greece, laying an emphasis upon development of antique literature. A distinct focus is made on the antique poetess Sapho. Furthermore, the article analyses poems of lyricists Korina, Praxila and Telesila (V c. BC), describes poetesses from Hellenistic period Anita, Naside, Moiro and Erina, covers topics and the major peculiarities of their poems.

Aurelija Lesauskienė „Ten tests When Using Language“. The authoress introduces her new publication designed for senior-form pupils and Lithuanian language teachers. Tasks of the tests were prepared based on the programme of the 2001 state Lithuanian language examination in non-Lithuanian schools. Tests may be used in repetition or knowledge-fixation lessons or in test-papers.